

De Wmo en oudere migranten Blik op een 'kwetsbare' en 'moeilijke' doelgroep

Bijna twee jaar na de invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) komen de resultaten van de eerste onderzoeken naar de effecten van de nieuwe wet vrij. De algemene conclusie is dat gemeenten goede voorlichting hebben gegeven aan hun burgers. Het bereik onder specifieke doelgroepen is echter beperkt. Hier worden genoemd de mensen met een verstandelijke beperking, dak- en thuislozen, GGZpatiënten en allochtonen. Een groep die in geen van de onderzoeken is meegenomen betreft de oudere migranten.

Achterstandspositie

Op dit ogenblik zijn er naar schatting 200.000 oudere migranten in Nederland. De komende jaren neemt de groep snel in omvang toe, tot ongeveer 360.000 in 2015. Voor het grootste deel komen de wensen en behoeften van oudere migranten overeen met die van de ouderen van Nederlandse afkomst. Zij hebben allen met elkaar gemeen dat zij oud willen worden in een veilige en herkenbare omgeving. Echter, oudere migranten hebben als groep een achterstandspositie ten opzichte van Nederlandse ouderen. 95% van de oudere migranten hebben te maken met een onvolledige AOW. Oudere migranten hebben veelal vroeger dan Nederlandse ouderen gezondheidsklachten. Ook op het gebied van participatie en welzijn verkeren zij als groep in een achterstandspositie.

Op grond van de geschetste maatschappelijke positie kunnen we stellen dat de oudere migranten gelden als een van de kwetsbare groepen die extra aandacht verdienen in het kader van de Wmo. Helaas moeten we constateren dat deze aandacht nog maar nauwelijks wordt gerealiseerd. Een korte inventarisatie door het Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten in samenwerking met de samenwerkingsverbanden van het LOM (Landelijk Overleg Minderheden), Zorgbelang Nederland en Movisie laat het volgende beeld zien.

- De voorlichting over de Wmo heeft de allochtone doelgroep als geheel onvoldoende bereikt. Het bereik bij de oudere migranten is nog eens extra beperkt.
- Het NOOM signaleert binnen de achterban toenemende problemen bij de toegang tot het zorgsysteem.
- De 'opschoning' van de AWBZ en de overheveling van bepaalde taken naar de Wmo heeft nadelige gevolgen voor onze doelgroep.
- Het aantal oudere migranten in Wmoraden is op de vingers van één hand te tellen
- De kansen die de Wmo biedt als participatiewet worden nog onvoldoende herkend en benut.

Nu de meeste gemeenten de Wmo 'op de rails hebben gekregen' en de stofwolken die de perikelen rond de zorgvoorzieningen en huishoudelijke hulp zijn opgetrokken is het een goed moment om de blik te richten op de kwaliteit van de Wmo. Gelukkig zien we dat tal van gemeenten initiatieven nemen, zowel op beleids- als op uitvoeringsniveau. Wij laten enkele aandachtspunten de revue passeren die eraan kunnen bijdragen de participatie van oudere migranten te vergroten. Deze hebben te maken met verschillende prestatievelden binnen de Wmo, zoals het bevorderen van de sociale samenhang in en leefbaarheid van dorpen, wijken en buurten (1); het geven van informatie, advies en cliëntondersteuning (3), het ondersteunen van mantelzorgers en vrijwilligers (4), het bevorderen van de deelname aan het maatschappelijk verkeer en het zelfstandig functioneren van mensen met een beperking (5) en het verlenen van voorzieningen aan mensen met een beperking ten behoeve van hun

zelfstandig functioneren en hun deelname aan het maatschappelijk verkeer(6). Wij bespreken de onderwerpen vanuit het perspectief van de oudere migranten.

Voorlichting

Het is logisch dat het grootste deel van de voorlichting over de Wmo een algemeen karakter heeft. De gemeenten moeten communiceren met de totale bevolking. De voorlichting aan specifieke doelgroepen is laat op gang gekomen. De voorlichting aan oudere migranten vraagt bovendien om extra inspanningen.

Het zal zeker bekend zijn dat algemene voorlichtingsmaterialen, zoals folders of bekendmakingen in de huis-aan-huisbladen maar zeer ten dele hun weg vinden onder oudere migranten. Op het vlak van communicatie kunnen de zelforganisaties een goede rol spelen. Sleutelfiguren zijn onmisbaar om de informatie in taal, toon en woordgebruik te laten aansluiten op de vragen en belevingswereld van de oudere migranten. Zorgbelang in Brabant leidde in het kader van het programma 'Lokaal Centraal' allochtone voorlichters op die zelf op pad gaan om voorlichting te geven over de Wmo. In september 2008 meldde projectleider Renske Mol dat er reeds 30 bijeenkomsten hadden plaatsgevonden en dat men door wil gaan tot een totaal aantal van 60.

Samenwerking met ambtenaren van de gemeente in de voorlichting is wel nodig. Lize, gesprekspartner voor de overheid inzake Zuid-Europeanen nam het initiatief om voor ouderen in de achterban twintig voorlichtingsbijeenkomsten op lokaal niveau te organiseren. Vaak werd hartelijk samengewerkt met ambtenaren die graag de gelegenheid te baat namen om deze doelgroep te bereiken. Maar soms verliepen de contacten teleurstellend. Boudewijn Sittrop, projectleider, schrijft in het verslag over de resultaten: 'Het beschikbaar zijn tijdens avonduren en de weekends voor het geven van voorlichting was een discussiepunt bij een aantal gemeenten/Wmoloketten. Dit heeft ertoe geleid dat voor een zestal bijeenkomsten Lize zelf inleiders/voorlichters heeft moeten zoeken.'

Nu de landelijke subsidiëring van voorlichtingsprogramma's over de Wmo stopt ligt de voorlichtingstaak volledig op lokaal niveau. Zelforganisaties kunnen zelf initiatieven nemen om voorlichting over de Wmo te organiseren voor hun achterban en speciaal ook voor de oudere migranten. In het kader van de kwaliteitsverbetering van de Wmo ligt hier ook een taak voor gemeenten om hen te stimuleren en faciliteren.

Toegang tot het zorg- en voorzieningssysteem

Vanwege beperking op het gebied van gezondheid en participatie waarmee veel oudere migranten te maken hebben is de toegang tot het zorg- en voorzieningssysteem van groot belang. Het is bekend dat oudere migranten veel minder dan hun Nederlandse generatiegenoten gebruikmaken van de Nederlandse zorgvoorzieningen. Bij de toegang signaleren wij knelpunten bij het loket en bij de indicatie.

Taalproblemen spelen hier een rol, maar ook culturele barrières. Wat dat laatste betreft hebben we het dan bijvoorbeeld over de onbekendheid met het systeem in Nederland. Yuk Ling Chan, tot voor kort als maatschappelijk werkster in dienst van ZorgCompas in Rotterdam en werkzaam voor Chinese ouderen, formuleert het als een oplopende reeks: 'Je moet je voorstellen dat een Chinese oudere mevrouw hulp nodig heeft. Allereerst moet ze dan weten waar ze moet zijn. Zij durft eigenlijk al niets te vragen uit angst dat ze haar vraag niet goed in het Nederlands kan verwoorden en vervolgens het antwoord niet kan verstaan. Vertaling in bijvoorbeeld het Chinees is ook nog niet voldoende. Als er al woorden in het Chinees bestaan voor begrippen als 'Wet maatschappelijke ondersteuning', 'oudedagsvoorzieningen', 'dagopvang', dan nog heeft zij geen beeld bij deze begrippen. En

als je geen beeld hebt bij het Nederlandse zorgsysteem, hoe kun je dan de juiste vragen stellen?’

Omgekeerd is er bij loketmedewerkers vaak grote onbekendheid met de belevingswereld van de oudere migranten. Het werk vraagt een hoge mate van cultuurgevoeligheid. Gelukkig wordt er bij gemeenten en zorgorganisaties steeds meer aandacht besteed aan bejegening en omgangsvormen. Ook wordt steeds meer erkend dat doorvragen naar de vraag achter de vraag een essentiële kwaliteit is voor een medewerker van het Wmoloket.

Hoewel met de introductie van de Wmo beloofd is dat er één loket komt voor de toegang tot voorzieningen is dat in de praktijk nog niet het geval. De weg naar voorzieningen in het kader van de AWBZ lopen bijvoorbeeld via een andere weg dan die naar de voorzieningen in het kader van de Wmo. Voor klanten zoals de oudere migranten is dit vaak niet goed te begrijpen. Saluti, Stedelijk Adviesorgaan Interculturalisatie in Utrecht geeft in haar advies ‘Aan de voorkant van het loket, toegankelijkheid van voorzieningen’ (Utrecht, 2008) een voorbeeld ter illustratie: ‘Mevrouw Y heeft een rolstoel nodig. Die moet ze via de gemeente regelen. Via de woningbouwvereniging moet ze de nodige woningaanpassingen regelen en via de ziektekostenverzekering de vervoerskosten naar het ziekenhuis.’

Er bestaat ook veel onduidelijkheid over wat men van het loket mag verwachten. In Brabant brachten de allochtone voorlichters van Zorgbelang bezoeken aan verschillende Wmoloketten en verbaasden zich over het feit dat wat bij het ene loket vanzelfsprekend geregeld werd bij het andere loket veel moeizamer verliep. Saluti legt de nadruk op de regierol van de gemeente het belang van een goede backoffice: ‘De zorgvrager moet zijn vraag maar één keer hoeven stellen en vervolgens zorgt een *casemanager* er achter de schermen voor dat de informatie op de juiste plek(ken) terecht komt. In de praktijk blijkt dat nog te vaak de vrager wordt doorverwezen in plaats van de vraag. Ideaal zou zijn als de aanvrager er op kan rekenen dat alles in één keer, via één loket, kan worden geregeld (...).’

Indicatiestelling

Het verkrijgen van een goede indicatie is een probleem apart. Zorgbemiddelaars maken vanuit de Nederlandse gewoonte alleen afspraken met de oudere zelf. Een Molukse oudere mevrouw zal vaak overal ja op zeggen, omdat het in haar beleving niet beleefd is om ‘nee’ te zeggen. Een Turkse oudere mijnheer zal wellicht benadrukken dat hij geen hulp nodig heeft, omdat hij het vernederend vindt om aan een Nederlandse jonge vrouw zijn beperktheden aan te geven. Een Marokkaanse mevrouw: ‘Er kwam hier zo’n jong meisje om te praten over de hulp die ik nodig heb. Moet ik haar belasten met al mijn problemen? Dat is toch veel te zwaar voor haar. Nee, ik heb maar niks gezegd’. Met als resultaat dat de indicatie voor huishoudelijke hulp naar beneden is bijgesteld.

Als dan ook nog voor een herindicatie de telefoon wordt gebruikt en niet eens een huisbezoek wordt afgelegd wordt helemaal duidelijk hoe het kan komen dat allochtone ouderen niet altijd de hulp krijgen die ze nodig hebben.

Om vast te stellen op welke hulp men recht heeft wordt gebruik gemaakt van een digitale beslisboom. Deze strakke format doet vaak geen recht aan de relatief ingewikkelde situatie in allochtone families. Uit schaamte zullen veel oudere migranten niet vertellen dat hun kinderen te weinig tijd hebben om voor hen te zorgen. Zij melden de indicatiemedewerker dat hun kinderen ‘natuurlijk’ voor hen zorgen. De medewerker herkent deze opmerking. Het is toch zo dat allochtonen allemaal het liefste zelf voor hun ouders willen zorgen? De realiteit is echter anders. Al geruime tijd zien wij een gestage afname van de mantelzorg in allochtone families. De kinderen vernederlandsen. Zonen en dochters werken, de kleinkinderen zitten op een opleiding. Vaak wonen ze ver weg. Ondanks goede wil van hun kant zijn ze niet meer in staat om goed en voldoende voor hun ouders te zorgen. De mantelzorgers (vaak de vrouwen!)

raken zwaar overbelast door de verwachtingen van ouders enerzijds, en van 'witte' instanties anderzijds. Door het hardnekkige beeld bij overheden en hulpverleners over de fantastische mantelzorg bij allochtone families 'waar wij, Nederlanders, nog wat van kunnen leren' wordt vaak veel te laat of te weinig hulp toegezegd. De grensoverschrijdende zorgplichten van allochtone families voor mensen verder weg dan de eerste lijn worden door de Nederlandse hulpverleners vaak niet erkend. Wij hoorden voorbeelden dat wordt gezegd: 'U stuurt geld naar familie in Suriname, dus u heeft geen recht op aanvullende bijstand'.

Het is belangrijk dat de mensen werkzaam in de indicatiestelling enig besef hebben van verschil in beleving van zorg, verschillende wensen en behoeften. Dat vraagt helemaal niet om meer tijd en geld, maar wel om aandacht voor het individu en zijn of haar sociale systeem. De digitale beslisboom moet beschouwd worden als een hulpmiddel bij de indicatiestelling, maar niet als ene keurslijf dat geen ruimte laat voor bijzonderheden.

Toch zien we ook positieve ontwikkelingen in het gebruik van de voorzieningen door oudere migranten. Celina do Patrocinio van Dona Daria, centrum voor vrouwen en emancipatie in Rotterdam signaleert: 'Wij zijn bezig in drie deelgemeenten groepen met oudere migrantenvrouwen van Kaapverdiaanse, Marokkaanse en Turkse afkomst samen te brengen om hen uit hun isolement te halen. Het is opvallend dat binnen de Turkse gemeenschap (in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Marokkaanse gemeenschap) veel meer gebruik gemaakt wordt van scootmobielen'. Pauline van Hulzen, ouderenadviseur bij Punt Welzijn in Weert constateerde naar aanleiding van haar huisbezoeken bij Turkse en Marokkaanse ouderen (waarvan de resultaten zijn vastgelegd in het verslag 'Loop, dan loop ik met je mee') iets vergelijkbaars: 'Toen één Turkse oudere besloot om een scootmobiel te gebruiken of gebruik te maken van de mogelijkheid tot woningaanpassingen volgden er al snel meer.

Waarschijnlijk heeft dat te maken met de sociale controle en het feit dat deze voorzieningen gratis zijn. Als een min of meer gezaghebbend persoon uit de gemeenschap hiervoor kiest kunnen anderen zonder schaamte hetzelfde doen. En toen ging het vlug.'

Beide werkers benadrukken het belang van investering in het aansluiten bij de vragen die mensen hebben om hen zo toe te leiden naar de voorzieningen. Dat kost eerst energie, maar voorkomt later veel problemen. Do Patrocinio: 'In onze groepen kwam een vraag heel duidelijk naar voren. De vrouwen hebben behoefte aan voetverzorging. De gewone pedicure is te duur voor deze vrouwen die vaak van heel weinig geld moeten rondkomen. Maar als ze niet goed kunnen lopen, dan vermijden ze het om naar buiten te gaan. Daarom zijn wij nu op zoek naar een oplossing'. Van Hulzen: 'Een oude Marokkaanse mijnheer had een scootmobiel, maar hij kon er toch niet goed mee over weg. Ik heb een afspraak gemaakt met een ergotherapeut en heb een tolk geregeld. Ik heb hem zelf meegenomen naar de afspraak. Hij heeft drie keer geoefend en nu gaat het prima. Hij was zó blij met de tolk dat hij hem meteen vroeg mee te gaan naar een bezoek van de specialist in het ziekenhuis diezelfde middag. Het probleem is dat ik eigenlijk geen uren heb voor dit soort werk.'

Overheveling voorzieningen van AWBZ naar Wmo

Staatssecretaris Bussemaker heeft het voornemen om de AWBZ weer te richten op de groep mensen met ernstige beperkingen in hun dagelijks leven voor wie de AWBZ oorspronkelijk is bedoeld. Dat houdt onder meer in dat voor een aantal voorzieningen de indicatie wordt aangescherpt en dat mensen een groter beroep zullen doen op de Wmo. Er bestaat nog veel onduidelijkheid over het effect van de voorgestelde maatregelen. De 27 grote gemeenten hebben al hun stem laten horen omdat zij van mening zijn dat er te weinig tijd is om een gedegen beleid te ontwikkelen. 'Wij willen inzicht krijgen in de gevolgen van de veranderde indicatiestellingen door de bezuinigingen in de AWBZ,' zegt de Maastrichtse wethouder

Jacques Costongs (PvdA) en woordvoerder voor de G27 in Zorg en Welzijn van 13 oktober 2008.

De veranderingen betreffen onder andere de ondersteunende begeleiding, waarvan relatief veel oudere migranten gebruikmaken. Zij hebben deze vaak hard nodig voor het lezen van brieven, het invullen van formulieren, de doorverwijzing naar zorgvoorzieningen, het leggen van contact met instanties en begeleiding bij ziekenhuisbezoek. Yuk Ling Chang schetst de tegenstrijdigheid van de maatregelen: 'De Chinese ouderen zijn dankzij de ondersteunende begeleiding die ik kan leveren net een beetje onafhankelijker geworden. Ze hoeven niet meer voor alles een beroep te doen op hun kinderen. Deze bezuiniging maakt allochtone ouderen juist minder zelfstandig. En dat staat nu juist haaks op het overheidsbeleid om iedereen volwaardig te laten participeren'.

Van verschillende kanten krijgen wij signalen dat het mogelijk is dat het wegvallen van de indicatie voor ondersteunende en ook voor activerende begeleiding gevolgen gaat hebben voor de financiering van inloopprojecten voor oudere migranten. Het NOOM juicht het toe dat de laatste tijd steeds meer zorginstellingen, niet alleen in de Randstad maar ook daarbuiten gestart zijn met inloopprojecten voor bijvoorbeeld Surinaamse, Molukse, Turkse of Marokkaanse ouderen. De financiering komt deels uit de vergoedingen voor ondersteunende begeleiding. Voor dagopvang (voor licht dementerende oudere migranten) zullen de bezuinigingen geen consequenties hebben. Maar de toekomst van de inloopprojecten, die getuige de enorme toeloop van deelnemers aan een enorme behoefte voldoen en absoluut bijdragen aan maatschappelijke participatie van onze doelgroep, is zorgelijk.

Wmoraden

De inzet van de gemeenten op het gebied van participatie hebben zich geconcentreerd op de totstandkoming van de Wmoraden (althoewel niet alle gemeenten hiervoor hebben gekozen: zo hebben bijvoorbeeld Rotterdam en Den Haag geen Wmoraad!). Deze vormen een belangrijke schakel in de beleidsvorming. Helaas nemen slechts zeer weinig oudere migranten rechtstreeks deel aan een Wmoraad. Ook hier gelden weer de voor de hand liggende problemen op het gebied van de beheersing van de Nederlandse taal, laaggeletterdheid en culturele barrières. Een belangrijke reden is bovendien het gebrek aan kader dat in een dergelijke setting kan functioneren. Weten wat je eigen wensen zijn is één ding. Maar meepraten in een formeel overleg als een Wmo raad en daar spreken namens een achterban is iets heel anders. De juiste mensen vinden vraagt extra inspanningen.

In de doelgroep wordt de afwezigheid binnen de Wmoraden veelal voor lief genomen. Participatie in deze vorm lijkt op dit moment een stap te ver. Maar voor gemeenten en Wmoraden is het toch van belang om te zoeken naar andere manieren om het geluid van de oudere migranten door te laten klinken in het Wmobeleid. Piet Kuhlmann van Zorgbelang Nederland zoekt het in een andere richting: 'Het is de vraag of we er naar moeten streven dat oudere migranten als groep zitting nemen op het pluche. Er zijn andere, meer informele vormen van consultatie denkbaar. In Zuid-Holland hebben de migrantenorganisaties aangegeven dat zij graag mensen bij elkaar willen brengen om in gesprek te gaan over allerlei onderwerpen met betrekking tot de Wmo. De regionale Zorgbelangorganisatie heeft besloten hier op te treden als 'makelaar' tussen de migrantengroepen en de Wmoraden.'

Eigen projecten

Binnen alle migrantengemeenschappen is de behoefte aan ontmoetingsmogelijkheden voor ouderen zeer groot. Zoals reeds eerder vermeld groeit het aantal zorginstellingen die bereid zijn hun deuren te openen voor deze groep. Zij ontdekken deze groepen als nieuwe klanten. Het NOOM juicht deze ontwikkeling toe, maar is ook kritisch. Te vaak komt het voor dat

instellingen plannen maken en pas in een laat stadium de zelforganisaties erbij betrekken. Het komt vaak voor dat de gelijkwaardigheid ontbreekt en dat de zelforganisaties alleen mogen inspringen om de werving te verzorgen, zonder mee te mogen denken en beslissen over de invulling van het project. Binnen welzijnsinstellingen als buurthuizen en wijkgebouwen zijn de afgelopen tien jaar in veel gemeenten de mogelijkheden voor ontmoetingsruimten van oudere migranten beëindigd. Binnen onze achterban wordt geklaagd dat alle aandacht gaat naar jongeren. Ontmoetingsprojecten voor oudere migranten nodigen hen uit de deur uit te gaan, kunnen dagstructuur bieden en activeren de deelnemers. Margriet Chin On, een van de initiatiefnemers van 'Bribi Nanga Blesi' in Verzorgingshuis De Aarhof van ZorgCompas in Rotterdam: 'We gaan nordic walken met ze, ze maken kaarten, ze zingen Surinaamse liedjes. We maken lekker Surinaams eten. Het ruikt altijd lekker. De mensen leven helemaal op bij ons. Zo kunnen ze langer zelfstandig blijven wonen. En we draaien bijna helemaal op vrijwilligers'.

Gemeenten zouden op dit vlak veel meer de mogelijkheden kunnen uitbuiten. In veel gemeenten staat de problematiek van het isolement van ouderen wel op de agenda, maar er wordt niet gekeken wat de invulling naar oudere migranten vergt. Hier liggen bij uitstek kansen voor uitbouw van de Wmo als echte participatiewet. Zelforganisaties willen graag aan de slag, maar missen vaak de capaciteit om dergelijke projecten te initiëren en vorm te geven. Er zijn vaak wel voldoende vrijwilligers voor de uitvoering te vinden. Met enige ondersteuning zijn interessant initiatieven mogelijk die effect hebben op het welbevinden van de oudere migranten en tegelijk een potentieel aan nieuwe vrijwilligers meebrengen.

Inzet van het NOOM

Het NOOM vraagt beleidmakers de blik te richten op de diverse groep van oudere migranten. Dat geldt in het algemeen, maar zeker ook in het kader van de Wmo. Er zijn extra inspanningen noodzakelijk om hen volwaardig te laten participeren in de Nederlandse samenleving. Waar nodig wil het NOOM graag van advies dienen en zijn netwerk van aangesloten organisaties en ervaringsdeskundigen uit de doelgroep inzetten om initiatieven te ondersteunen.

Een eerste aanzet tot aanbevelingen

- Gemeenten dienen in het kader van het Wmobeleid expliciet aandacht te besteden aan de doelgroep van oudere migranten.
- Dat houdt in dat in de voorlichting over de Wmo passende communicatiekanalen en methodieken gebruikt moeten worden.
- Het verdient aanbeveling hierbij samen te werken met zelforganisaties van (oudere) migranten.
- Om alle klanten te kunnen bedienen moeten de medewerkers bij de Wmoloketten geschoold worden inzake 'diversiteit in de praktijk', waarbij bejegening en kennis van culturele barrières belangrijke items zijn.
- Bij indicatiestelling en herindicatie is het belangrijk om het totale systeem waarin een oudere functioneert in ogenschouw te nemen. Dat betekent dat onbevooroordeeld rekening gehouden wordt met de reële mogelijkheden en onmogelijkheden van de inzet van de familie bij de zorg..
- Gemeenten moeten beleid ontwikkelen en mogelijkheden ondersteunen voor actieve ondersteuning aan ouderen binnen de verschillende migrantengroeperingen. Hierbij kan gedacht worden aan de inzet van tweetalige ouderenwerkers en aan professionele en vrijwillige ouderenadviseurs.

- Gemeenten moeten actief op zoek gaan naar gelegenheden om allochtone ouderen te raadplegen over hun wensen en behoeften: niet alleen formele maar ook informele vormen van participatie.
- Het is belangrijk dat gemeenten daadwerkelijk initiatieven vanuit de verschillende allochtone gemeenschappen om te komen tot ontmoetings-, dagopvang- en woonprojecten te komen ondersteunen. Gemeenten kunnen een rol vervullen naar instellingen om hen te stimuleren dergelijke projecten mogelijk te maken.
- Provincies hebben als taak gemeenten te ondersteunen bij de Wmo. Provincies zouden een aanjaagfunctie kunnen hebben waar het gaat om het formuleren van beleid gericht op diversiteit in het algemeen en beleid ten aanzien van de groep van allochtone ouderen in het bijzonder.
- Provincies hebben bij de overgang naar de Wmo een belangrijke bijdrage gehad door de inzet van subsidies voor proeftuinprojecten. Het verdient aanbeveling dat provincies deze vorm van ondersteuning van gemeenten vasthouden en continueren.
- Het is nog te vroeg om zaken als voorlichting aan deze specifieke doelgroepen geheel over te laten aan gemeenten. Ook ten aanzien van andere knelpunten is stimulering c.q. sturing op landelijk niveau op zijn plaats. Op dit niveau kan het NOOM een samenwerkingspartner zijn.

Dit artikel is tot stand gekomen in samenwerking met de samenwerkingsverbanden van het LOM (Landelijk Overleg Minderheden), Zorgbelang Nederland en Movisie.

Utrecht, 11 december 2008

Yvonne Heygele, projectontwikkelaar en adviseur

NOOM
 Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten